

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Кушки Павла Андрійовича на тему «Економічне стимулювання формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств», що подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка

Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з науковою тематикою. У сучасних економічних реаліях відбувається фундаментальна трансформація суспільної ролі вітчизняного підприємництва. Суб'єкти господарювання переходять від моделі функціонування, орієнтованої на максимізацію прибутку, до концепції сталого розвитку, що передбачає інтеграцію соціальних, екологічних та етичних імперативів у бізнес-процеси. Активна участь підприємств у вирішенні суспільно значущих проблем на локальному, регіональному та загальнодержавному рівнях свідчить про інституціоналізацію корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), яка сьогодні трансформується у стратегічний інструмент управління, спрямований на капіталізацію ділової репутації, лояльність стейкхолдерів та формування стійких конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Імплементация принципів соціальної відповідальності у функціональну діяльність аграрних формувань набуває особливої актуальності в сучасних макроекономічних умовах. Сільськогосподарський сектор, виступаючи фундаментом національної продовольчої безпеки та базовим чинником забезпечення життєздатності сільських територій, акумулює специфічне соціальне навантаження. Актуальність проблематики зростає в умовах руйнівного впливу повномасштабного вторгнення, що вимагає від бізнесу адаптації до кризових реалій війни. Водночас механізми стратегічного формування соціальної відповідальності у вітчизняному агросекторі наразі перебувають на стадії інституційного становлення, що зумовлює розрив між теоретичними засадами та практичною реалізацією.

Відсутність цілісного механізму мотивації щодо впровадження соціально-відповідальних практик зумовлює фрагментарний, здебільшого філантропічний характер соціальної активності суб'єктів аграрного бізнесу, зокрема в сегменті малого та середнього підприємництва. Це обумовлює актуальність дослідження, виконаного Павлом Кушкою, яке спрямоване на концептуалізацію теоретичних положень та розробку прикладного інструментарію економічного стимулювання соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств.

Актуальність теми дисертаційної роботи засвідчує її виконання в межах наукової тематики факультету управління, економіки та права Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького впродовж 2021-2025 рр. «Механізми забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектора економіки та сільських територій». Науковий доробок дисертанта є внеском у виконання вказаної тематики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, представлені в дисертаційній роботі, характеризуються належним рівнем наукової обґрунтованості, що забезпечується репрезентативною теоретико-емпіричною базою. Теоретичний базис дослідження становлять фундаментальні положення сучасної економічної науки у сфері сталого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності. Дисертантом критично опрацьовано та систематизовано наукові праці учених, присвячені питанням теорії і практики впровадження принципів соціальної відповідальності в діяльність суб'єктів господарювання, зокрема сільськогосподарських підприємств.

Під час підготовки дисертації автором опрацьовано нормативну документацію за темою дослідження, матеріали Державної служби статистики України, публічну інформацію окремих українських аграрних компаній, результати власних досліджень, серед яких варто виділити матеріали анкетного опитування керівників сільськогосподарських підприємств Львівської області.

Дисертантом вдало використано методологічний інструментарій, який включає низку загальних і спеціальних методів дослідження, серед яких варто виділити застосування статистичного аналізу для опрацювання великого обсягу цифрової інформації, методи стратегічного аналізу для оцінки чинників середовища розвитку соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств та ін. Розрахунки, представлені в дисертації, підтверджуються коректністю вихідних даних і обґрунтованістю методичних підходів до їх опрацювання.

Виклад матеріалу в дисертаційній роботі характеризується логічністю та послідовністю. Дисертаційна робота Павла Кушки проілюстрована 30 таблицями та 26 рисунками, які загалом вдало розміщені та розкривають її зміст. Висновки автора є логічними, відповідають сформульованим завданням дослідження, підтверджені відповідними розрахунками чи викладками. Обґрунтованість наукових положень, представлених в дисертаційній роботі, також підтверджується їх апробацією на науково-практичних конференціях, публікаціями в наукових виданнях.

Зазначене дає підстави для висновку, що наукові результати дисертаційної роботи Павла Кушки є достатньо обґрунтованими та достовірними.

Наукова новизна одержаних результатів, їх теоретична і практична значущість. Аналіз змісту дисертації Павла Кушки дає підстави зазначити, що в ній логічно взаємопов'язані мета, завдання, положення наукової новизни та висновки. Наукова новизна результатів дослідження знайшла відображення в розроблених теоретичних і методичних положеннях, а також практичних рекомендаціях, спрямованих на вдосконалення організаційно-економічного механізму стимулювання соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств. До найвагоміших із них можна віднести наступні напрацювання автора.

Дисертантом удосконалено сутнісні положення щодо організаційно-економічного механізму формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, зокрема уточнено зміст організаційної та

економічної складових цього механізму, систематизовано перелік інструментів, що можуть застосовуватися підприємствами досліджуваної галузі при формуванні відносин соціальної відповідальності. Це дало змогу обґрунтувати можливість і доцільність впровадження соціальних практик різними за розмірами суб'єктами аграрного виробництва.

У рамках класифікації чинників впливу на процес формування відносин соціальної відповідальності запропоновано серед чинників, сформованих на різних організаційних рівнях, виділяти чинники нанорівня (економічної діяльності окремого індивіда). Окреслено взаємодію між групами чинників за організаційним рівнем їх формування, що обґрунтовує важливість комплексного підходу до формування політики соціальної відповідальності бізнесу.

Запропоновано нові підходи в рамках методики оцінки економічних вигод від розвитку соціальної відповідальності, де в якості економічного стимулу впровадження соціальних практик розглядається зниження трансакційних витрат сільськогосподарського підприємства.

Елементи наукової новизни вбачаємо в напрацюваннях автора, які стосуються створення інструментарію економічного стимулювання розвитку соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, що передбачають поєднання економічних стимулів, застосовуваних на різних організаційних рівнях – на макрорівні (держави), на регіональному рівні та рівні територіальних громад, на мікрорівні (підприємства).

У дисертації набули розвитку положення щодо застосування соціального партнерства як інструмента розвитку соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні та у сфері трудових відносин (на мікрорівні). Також дістали розвитку засади інституційного забезпечення розвитку соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств у частині формування бізнес-культури суб'єктів господарювання як синтезу формальних і неформальних інституцій на мікрорівні.

Набули подальшого розвитку положення щодо застосування сільськогосподарськими підприємствами соціальної звітності, які стосуються

подання такої звітності не тільки великими аграрної компаніями, а й середніми та малими за розмірами агровиробниками.

Сформульовані дисертантом наукові положення є вагомим внеском у економічну науку, пропонуючи інноваційні підходи до розвитку системи соціальної відповідальності в діяльності сільськогосподарських підприємств з урахуванням сучасних тенденцій і викликів. Теоретична значущість результатів дослідження полягає в концептуальному поглибленні теоретико-методичних положень формування інструментарію економічного стимулювання соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, а також у розробці комплексних підходів до оцінювання умов та результатів такої діяльності. Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю імплементації запропонованих інструментів та підходів у діяльність сільськогосподарських підприємств та їхніх стейкхолдерів. Запропоновані рекомендації можуть бути використані органами державної влади для вдосконалення регуляторних механізмів розвитку аграрного сектору, спрямованих на стимулювання соціально орієнтованих трансформацій у галузі.

Практична значимість отриманих результатів також підтверджується апробацією результатів дослідження, які: застосовуються в діяльності ПП «Західний Буг» у Львівській області, одержали схвалення та використовуються Лопатинською селищною радою Шептицького району Львівської області, використовуються в навчальному процесі у Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького, що підтверджено відповідними документами.

Відповідність змісту дисертації чинним вимогам. Дисертаційна робота Кушки П. складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура дисертаційної роботи в повному обсязі розкриває тему, визначену в її назві.

У першому розділі «Теоретико-методичні основи дослідження соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств» розкрито теоретичну сутність соціальної відповідальності бізнесу та засади її формування; розглянуто

особливості формування та впровадження соціальної відповідальності в діяльності сільськогосподарських підприємств; опрацьовано питання методики дослідження.

У другому розділі «Стан формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств» здійснено оцінку результатів діяльності сільськогосподарських підприємств України, які відображають стан та динаміку формування їхньої соціальної відповідальності; проведено ґрунтовний аналіз середовища розвитку соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств; опрацьовано та узагальнено інформацію щодо практики застосування інструментів соціальної відповідальності в діяльності досліджуваних підприємств.

У третьому розділі «Удосконалення організаційно-економічного механізму стимулювання соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств» сформульовано пропозиції щодо: застосування інструментарію економічного стимулювання ведення сільськогосподарськими підприємствами соціально відповідального бізнесу; розвитку соціального партнерства в системі соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств; інституційного забезпечення формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу.

Дисертація Кушки П. «Економічне стимулювання формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств» за змістом, основними науковими положеннями, висновками та практичними рекомендаціями є завершеною кваліфікаційною науковою працею. Структура дисертації є логічною та науково обґрунтованою, всі розділи тісно пов'язані між собою та послідовно розкривають досліджувану проблематику. Стиль викладення матеріалу є чітким і послідовним, обсяг роботи, її оформлення та мова відповідають нормативним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо кваліфікаційних наукових робіт на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Дотримання принципів академічної доброчесності. У дисертаційній роботі порушень академічної доброчесності не виявлено. Робота виконана з дотриманням принципів академічної доброчесності, використані ідеї, твердження, інформаційно-аналітичні ресурси, результати й висновки мають належні посилання на відповідне джерело.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Основні результати наукового дослідження Павла Кушки знайшли достатньо широке висвітлення у 12 наукових працях, серед яких – 5 статей у наукових фахових виданнях України, а також 7 публікацій у матеріалах конференцій. Кількість, обсяг і науковий рівень публікацій відповідають чинним вимогам, які ставляться до оприлюднення матеріалів дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії. Ознайомлення з публікаціями дисертанта у фахових виданнях дозволяє зробити висновок про достатньо повне відображення в них основних результатів дослідження.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. Відзначаючи вагому теоретичну і практичну значущість дисертаційної роботи Павла Кушки, необхідно звернути увагу на деякі викладені в ній положення, що можуть слугувати підставою для дискусії, та окремі недоліки, зокрема:

1. Запропоноване у дисертації авторське визначення поняття «економічне стимулювання» (ст. 54) є недостатньо чітким та змістовно неповним. Варто було його розглянути як механізм впливу на інтереси суб'єкта господарювання, який би спонукав його до соціально-відповідальних дії через використання низки економічних важелів.

2. Наводячи класифікацію соціальних витрат сільськогосподарських підприємств (рис. 1.5, с. 56), автор відносить до них витрати на збільшення обсягів та розширення асортименту виробництва продукції, що видається дискусійним або ж вимагає додаткової аргументації.

3. Окремі елементи зовнішнього середовища формування соціальної відповідальності підприємства, наведені на рис. 2.4 (с. 107) частково дублюють

одне одного. Так, ринкові умови є складовою економічних умов, а вплив неформальних інституцій слід пов'язувати із соціокультурними змінами.

4. У п.3.1. автор доходить висновку, що практичне застосування системи економічних стимулів забезпечує синергетичний ефект та формує стійку модель соціально відповідального агробізнесу. Доцільно було б обґрунтувати даний висновок економіко-математичними розрахунками відповідних показників ефективності за матеріалами підприємств, на яких результати дисертаційного дослідження апробовані.

5. У п. 3.3 дисертації розглядається питання бізнес-культури як складової неформальних інституцій. Варто було глибше розкрити сутність бізнес-культури підприємства та її роль у формуванні соціальної відповідальності підприємства. Спостерігаються певні неузгодження у викладі відповідного матеріалу. Так, у табл. 1.1 бізнес-культура розглядається як чинник впливу на формування відносин соціальної відповідальності, а на с. 110 згадується як елемент соціальної відповідальності бізнесу.

Загалом наведені вище зауваження не знижують наукової та практичної цінності проведеного дисертантом дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Дисертація Кушки П. представляє цілісне та методологічно обґрунтоване дослідження актуальної проблематики і заслуговує позитивної оцінки.

Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Кушки Павла Андрійовича «Економічне стимулювання формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств» виконана на актуальну тему, є цілісним, завершеним, самостійно виконаним і логічно побудованим дослідженням. Представлені в ній наукові

положення, висновки і рекомендації в комплексі розв'язують важливе завдання, пов'язане з економічним стимулюванням формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств. Наведені зауваження не мають принципового характеру та не применшують значення якості виконаної дисертантом роботи.

Зміст дисертаційної роботи та наявні в ній науково-практичні результати проведеного дослідження відповідають галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки та спеціальності 051 Економіка, а також вимогам, що викладені в Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року зі змінами і доповненнями. Відтак, її автор Кушка Павло Андрійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу і логістики
Національного університету
«Львівська політехніка»

Галина МИСЬКІВ

